

時 日 記 一 冊 二 冊 三 冊 四 冊 五 冊 六 冊 七 冊 八 冊 九 冊 十 冊

նոյն ինքը վերջին աստիճան կը դնուորուի : Եւ թէ Սարտենիան ի բաց արձակելու ըլլայ իւր զօրքը , ըսելէ որ Վաղղիան ալ նոյն բանը ըրած պիտի ըլլայ : Եւ սակեց պիտի յառաջ գայ ընդհանուր արձակումն զօրաց , որուն կը ցանկայ Վաստրիան : Եւ այս պայմանաւ յոժարամիտ մասնակից պիտի ըլլայ գեապանաժողովոյ մը . ու խաղաղութեան հաստատութիւնը անշուշտ պիտի չարգելուի յաժարութեամբ ի կողմանէ Վաստրիոյ :

“Աստուտի եմք թէ Վաստրիոյ տէրութիւնը մտադիւր զոհեր պիտի ընէ ի սէր ճշմարիտ խաղաղութեան , երբոր այն զոհերը կարելի են առանց դաշնադրութեանց սահմաններէն ելլելու : Եւ իւր կողմանէ պատերազմի պատրաստութիւն արդէն խիստ մեծ զոհ մը ընել կը համարուի ի սէր խաղաղութեան :

“Ստուտը պատերազմին վախճանը չկրնար աւելի մեծցնել զՎաստրիան , եւ ոչ ուրիշ օգուտ մը կրնայ ընծայել անոր բաց ի խաղաղութենէն . այն խաղաղութիւնը որունմէ դուրս մնացինք թէ մեր և թէ Լեւոպան այս վերջին ժամանակներս . այլև յիշեալ պատերազմին վախճանը պիտի ըլլայ տեսական անդորրութիւն մը , պատերազմական պատրաստութեանց հաստատուն դադարումը . երաշխաւորութիւն մը Լեւոպիոյ այժմեան կարգադրութեց փասն բազում մասոյց :

“Այս լուսնակարելութիւնը ի մէջ յարաւել սպառնալից , գրգռութեանց և փոսեգաւոր շարժմանց որ կուգան Փարիզէն , պարտաւորեց զՎաստրիան զենքը ձեռք առնուի ի պաշտպանութիւն իւր : Եւ ինչպէս չուզէր պատերազմ ընել ի սէր պատերազմին , այլ ի սէր խաղաղութեան : Եւ ըստ այսմ մասին Վաստրիոյ ընկալեց զէմ ընդդէմ հակառակ է Լաբուրէնեան քաղաքապետութեանը :

“Վաստրիոյ պահանջումը ի մասին Սարտենիոյ զօրաց ի բաց արձակման չվերաբերիր Վիթթոր-Լամանուէլ թագաւորին , այլ անորմէ աւելի զօրաւոր վիճակեալի մը համար է : Եւ Փարիզի մէջ կատարելապէս իմացան ճշմարիտ իմաստը այս պահանջման , շատ ալեկ հասկցան թէ ինչ կուզէ ըսել Վաստրիոյ գահինը երբոր յայտնեց ի պատասխանի Ռուսիոյ առաջարկութեան ի մասին գեապանաժողովոյ մը , թէ “Վաստրիոյ կայսրը լիովին գոհ և պարտաւոր է մասնակից ըլլալու այն գործոյն , որուն նպատակն է հաստատել զգաշնադրութիւնները և անանցմէ յա-

ռաջ եկած իրաւունքները անխաւաք պահպանել” : “Եւ գործոյն բոլոր գեապանութիւնը Սարտենիոյ այժմեան քաղաքականութեան մէջ կը դրուէ : Ստուի գեապանաժողովոյն գլխաւոր ջանքը պիտի ըլլայ վախճան մը տալ այս քաղաքականութեանը և ապահովել Լեւոպան թէ յետ այսորիկ Սարտենիան նոյն քաղաքականութեանը պիտի չհետեւի . քանզի այս բանէն կախեալ է ընկերական բարեկարգութիւնը , նմանապէս աշխարհիս խաղաղութիւնը :

“Սարտենիան իւր զօրքը ի բաց արձակելուն պէս , Վաստրիան ևս նոյն բանը պիտի ընէ . և որչափ ժամանակ որ գեապանաժողովոյն նախաշաւիղ պայմանները կարգի չգրուին և չորոշուին , Վաստրիան պիտի շարունակէ իւր պատրաստութիւնները չափաւորութեամբ , բայց պիտի չդադարեցնէ զանոնք , և իւր զօրազինեալ շարունակաբար իտալիա պիտի երթան :

“Եւ թէ Վաղղիոյ քաղաքականութիւնը անկեղծ է , եւ թէ այս տէրութիւնը գեապանաժողովոյն մէջ ճշմարիտ միջոց մը կը փնտռէ համաձայնելու առ ի հաստատուն պահել զխաղաղութիւնն . կրնայ խիստ ապահովութեամբ իւր հաճութիւնը տալ այս պայմանաց : Սակայն Վաղղիոյ միտքը ուրիշ բան չէ , բայց միայն գեապանաժողովոյն միջոցաւ գաշնադրութիւնները ջնջել . այն ինչ Վաստրիան կը պահանջէ որ նոյն գաշնադրութիւնները վերահաստատուին : Գաղղիան կը դործածէ զՍարտենիան իբրեւ խթան մը ընդդէմ Վաստրիոյ ուստի գեապանաժողովը պարտաւորեալ է վախճան մը տալ Սարտենիոյ յարձակողական քաղաքականութեանը : Վաղղիան կը յուսայ անպատրաստ գտնել զգեապանաժողովը , վերահաս և անսկիակալ խնդիրներ յանկարծ յառաջ դնելով . ուստի վիճաբանութեան ենթակայ ըլլալու ամեն ինքիւնը պէտք է որ յառաջմանէ յայտնի ըլլան : Գաղղիան կը զննաւորուի և զՍարտենիան իբրեւ իւր յառաջապահ զօրքը կարգադրած է . ուստի Վաստրիան կը պահանջէ որ Սարտենիոյ տէրութիւնը ի բաց արձակէ իւր զօրքը :

“Վաստրիոյ յայտարարութիւնը թէ յոժարաւ միտ է մասնակից ըլլալու գեապանաժողովոյ մը , պարտաւորեց զՎաղղիան ինքզինքը յայտնի և իւր ճշմարիտ գիտաւորութիւնները ծանուցանել : Եւ ահա այս պատճառաւ է որ շատ դժուար կը ըլլայ իրեն որոշեալ կերպիւ պատասխանելու :

Վաւթի պաշտել միայն պիտոյ է ի ժամուն անսխալ , և ոչ միշտ զգիրսն ի ձեռքն ունելով խօսել զայլ այլաբերեալ զեանդադուչեալ” : Օտնոր ունէր երեւի և անտանելի ծաղանքս վասն առն “որում բնական վարդապետքն զամենայն զկտաւ կորանս եկեղեցւոյ երկից և չորիցս ուսուցեալ ի սկզբանէ մինչև ի կատարած գործն” : Համարս պահանջէն ի նման զնոյնս , և իբրեւ զՎաւթի Սաղմոսն պաշտել նմա հարկաւորէին” : Եւ առաջին սոյնպիսի արանց պարտ լինէր խօսել Վաղարայ , և միթէ գիւրբին իմն իցէ բանալ զբերան առաջի մարդ կան , “Իբր նստին գլխարկեալք , պատաստեալ երեսօք որպէս առ հոտեալ զիսկան , պապանձեալ որպէս համր գե” : Բաւ և մի լիցի . քանզի եթէ գթացեալ Սարգաթիւն կամ լիցի տալ բան խրատու ի ժողովրդոյն փրկութիւն , հայեցեալ ի գառն խորհրդոյն նոցա ուր ծածուկն յիշքն ամփոփեալ արգելու զնորհն :

Սոցա նման արանց ոչ կարէր ապաքէն հաճոյ երեւի վարդապետն Վաղար , որոյ խորասոյզ լեալ ի գիտութիւն Երուսաղէմ տառից և կամ հրաշայի մատենադրութեանց սրբոց հարցն եկեղեցւոյ մոռանալը միանգամայն զիրս երկրաւոր և անգէտ միայր կենցաղաւորելու ընդ այնոսիկ , յորոց միջի որում կեալ գէպ լինէր պիտոյ էր կարել պատրաստել զիտորակի քաղցրահամ , իսկ մերում Վաղարայ չէր ուսեալ զնոհակութեան մարթէր յորինել , և կամ զհաւուց փորոտիս , որովք թերեւ կարէր ումեք հաճոյ լինել “Յայտ իմն է , եթէ պարեգօտաւորաց խեթիւ պարտ էր հայել յուսումնասէրն Վաղար , որ ոչ զնայր զնոյն ծանաղարհ և ոչ զհետ աշխարհ հային իրաց . քանզի գաւառիկները գորով և

ներու ի մասին նախաշաւիղ պայմանաց գեապանաժողովոյն : Բայց ժամանակը ստիպողական է և այս ժամս որ կը դերեմք առաջինայ տողերը , դուցէ արդէն ճանապարհ ելած են սուրհանդակները որ պիտի բերեն զվճռական պատասխանը Գաղղիոյ առ մեծ տէրութիւններն : Սուտի գալ շաբթու , որոշմանց և յայտնութեանց շաբաթ մը պիտի ըլլայ” :

Կալալի յաւալի Դեպք :

Կոստանդնուպոլսոյ գաղղիարէն օրագրութեց գրածին նայելով , ամայս 2ին Կալալի մէջ , որ Սողաւիկոյ երկիր է , արևմտահեղ և սոսկալի է , զեռնագործութիւններ տեղի ունեցեր են խառնիճաղանձ ժողովրդեան կողմանէ ընդդէմ հրէից : Նոյն օրը առաւօտուն կանուխ ձայն մը տալ բաժուեր է թէ հրէից սինակոկային մօտ խրճիթի մը մէջ յուսադաւան պղտիկ տղայ մը դրոշուեր է , որուն պարանոցը և բազուկը դանալիով վիրաւորուած է եղեր , Եւս ձայնը բաւական եղաւ իսկոյն խուռն բազմութիւն մը ժողովելու փողոցաց մէջ . որոնք առանց ստուգելու թէ արդեօք հրեաները վիրաւորեր են զյիշեալ տղան , անմիջապէս սկսեցին հրէից վրայ յարձակելու կատաղաբար . որոցմէ 35-40 հոգի չաւառ վիրաւորեր և հինգ հոգի սպաններ են :

Եւս առաջին եղեռնագործութիւնը լմննայել տեւ , ահագին աղաղակաւ և սուրանալեօք սինակոկան գացեր են , որուն գունները կտորելով ներս մտեր , ամեն բան տակնուվրայ ըրեր , գիրքերը խղտեր և արժէք ունեցող բաները յափշտակեր են : Կալալի հրէից թաղը ուր որ աղքատ խորայն լացիները կը խնայէին , բոլորովին կողոպտուեր է յիշեալ իրօնամուկառաջներէն առանց խնայելու ծերոց , կանանց և տղայոց : Լեւոպիոյ տէրութեանց հիւպատոսները , որոնք ուղեր են վարելու եղածին չափ , պաշտօնէն զնեղձ հրեաները , քիչ մնացեր է որ զոհ պիտի ըլլան եղեր իրենց մարգարիտական դիւցմանցը . ի վերայ այս ամենայնի շատ խորայն տալիք յիշեալ հիւպատոսաց տունները ապաստանարան մը գրտնելով իրենց կեանքերնին ազատեր են :

Կալալի տեղական կառավարիչները այս ամեն նայն չարեաց վախճան մը տալ ուզելով և բաւական զօրք չունենալով , իսկոյն չուզեալ մը յուզարկեր են ի Վրայիլա , ուսկից 250 զինուոր

ցուածն այնպէս ասէ . անսայթաք , որպէս թէ գրոցն :

Չ . Թէ ի նախնումն գիտնաբար խօսեր Վաղար և այժմ անգիտաբար :

Ոչ ամաչէին յիմարեալքն յաւելուել և զայս ի վերջիչեալ բանասիրութիւնաց ,

է . Թէ արդարեւ յառաջումն քաջամեղս ասէր Վաղար և զօրաւորս , բայց ապա յարգի ժամս բնաւ փառ ասէր :

Շուրաբաւ յոգի խաղիւեալ նստէր Վաղարն Փարպեցի , անզօր գորով փակել կամ փակել տալ զանգուռն զբերանն : Երդէն ի վաղուց հետե կասեցուցեալ էր նորա զյորդաւատ զիւր փորդապետութիւն ի ժողովրդեն և մանուանդ ի պարեգօտաւորաց , քանզի սորա ոչ միայն ախորժելով ունին ոչ մատուցանէին բանից Վաղարայ ի ժամ վարդապետելոյ , այլ եթէ գէպ լինէր տեսանել զոր ի ժողովրդենն որ գովէր զնա , ծաղր առնելով ամաչեցուցանէին ասելով . “Երդ լուել ինչ չգիտէ , և ընդ վայր աղաղակեալ քրքուի” : Եւ զիս էին ապաքէն արքա , որք այսպիսի սատկութեամբ հալածէին զՎաղար , թող ինքն լուծցէ զննդիւրդ , քանզի ասէ ի թղթի իւրում . “Եթէ յորովք ի լիբը մախողաց և զանուանս անգամ և կամ զքանոնութիւնս կանոնել եկեղեցական գրենոյ հաղու կարեն գիտել , և զբարութեամբ նախանձարկու գիւրն նստեալք առ միմեանս լու ի լու այլոցն զինչպէս խօսին Երդարեւ ծանր ունէր երեւի և անտանելի յաջ Վաղարայ ծաղրանք արանցն , որք թէ և քարոզէին զնման , “Եթէ Վաղար գիր ոչ կարգայ , և զընթերցումն այնպէս ասէ անսայթաք” որպէս թէ գրոցն” : սակայն ինքեանք “յայս ինչ ոչ հայեցան գիտել , թէ որք քաջ գիտեն” զՎաղարն

պորտապարաք , ոչ կարէին ձեռնհաս լինել յուսումն և ի ճանաչումն յոտուածային գրոց , և և որպէս Փարպեցին ասէ” : ի հաւատոյ և յուսմանէ ազեալ երեւի , և ի գործս ծոյլք և անժոյժք . յորոց ըստ անգիտութեանն որ է ի նոսա և անկարգ ըստ վարուց , այդպիսի իսկ արդարեւ ազանգոյ վայելէր բուսանել ըստ յոգուածոյ առաւաղաբանութեան “Եթէ ըստ խղի հարմանցելոյ կոյտնուր բաղանիք” :

Օայս տեսանելով Վաղարայ առ քահանայ յապետ ժամանակին դառնայ , օգնականութիւն խնդրելով ի թշնամեացն հալածանաց : Եւս քեառ նա զերեւելի սեպուհ մի յախանաւոր տոհմի պատուիրելով ասել նմա . “հիւ անդատեալ հոգւոյ” փութա հաս յօգնել , խոցոտեցայ ի թըշնամեայն անթիւ նետուր , կարեմէր եմ մերձ ի մահ , քեզէ այսուհետե հարկ զնեղեղ և բժշկել , կամ թէ մեռանել տանել ի շիրիմ և թաղել” : Եւ զայս ինչ արար պատասխանի ի ձեռն պատգամաւորին , “Վաղար ոչինչ թեթեւ է եթէ ես , տեսանել իսկ չիշխեմ զնա առ երկիւղի , իսկ դա ասէ թէ գամ բժշկեմ կամ թաղեմ” : Եւ յորժամ վշտոցեալն այր յուստկոտուր լեալ միանգամ տնի կամեցաւ առ նա զիմեւ անձամբ անձին և բերան առ բերան յայտնել նմա զվճիւղմն որտին բանալով առաջին նոր դամկնայն զվերս եղեալ ի նա ի պարեգօտաւորաց , իբրեւ լուսաղայս քահանայապետն , զոչեաց “յո գաս , չիտմիմ , չիշխեմ տեսանել” : Եւ ոչ միայն զայս , այլ չիւսմեցաւ բնաւ տանել զղորմեցին Վաղար ի սենեակ , միանգամ և երկիցս խօսիլ ընդ նմա միայն ընդ միայն , և կամ միով և կամ երկու ընկերք , և գտեալ անհասան , համարեալ զնա իբրեւ զմեղաւոր և զմաքաւոր , թող հալածէր :

Հասնելով, հանդարտութիւնը հաստատուեալ է :
Լ'հայտն է կալաքի մէջ պատահած ցաւալի
դէպքին համառօտ պատմութիւնը, և զարմա-
նալու բան մը չկայ : քանզի անգուստ կրկն և կա-
տարի կրօնամոլութեան պտուղները այսօրինակ
ցաւալի կրկն միշտ :

Տիգրանակերտէն (Տիգրայէքի) մարտի 28 աւ-
տթուով հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտան :

«Այս քաղաքը յառաջ կոտորուած պարտի
Հայոց սրբազան Պատրիարքին և ազգային գե-
րագոյն ժողովին հրամանաւ Պոլսեցի Արքեպի-
սկոս անուամբ արժանապատիւ վարդապետ մը
քննիչ յուղարկուած էր : որ տեղւոյս ամենայն
եղբայրութիւնները միմեկմիջէ իմանալով շարու-
նակ կրգրէ ի կոտորուած պարտի : Տիգրանա-
կերտի շրջակայները գտնուած գիւղերուն Հայ
բնակիչները մեծ բազմութեամբ յիշեալ քննիչ
վարդապետին քովը կերթան միշտ և իւրեանց
ցաւերը կը պատմեն : այսինքն ոմանք՝ այլազե-
տաց ձեռքէն կրած նեղութիւնները, ոմանք՝ ի-
րենց մէ առնուած կաշառքը, ոմանք՝ բռնութե-
մբ բանկէրին, և այլն : Աստի հայազգի գիւ-
ղացւոց վրայ ծանրացած այս վիշտերը իմանալով,
արժանապատիւ Արքեպիսկոս վարդապետը քանի
մը անգամ վեհաժողով կուսակալին քովը գնաց
և այս ցաւալի եղբայրութիւնները յայտնեց :
Նորին Վեհափառութիւնը փութացաւ քանի մը
գիւղերէնց կառավարիչները փոխելու և ուրիշ
հարկաւոր կարգադրութեանց վրայօր շարունակ
հոգ և խնամք կրտանի : Յունագաւան եղող
Հայերէն ոմանք դարձան, և ոմանք տակաւին
իւրեանց յամառութեան մէջ հաստատուն կը
մնան : Ասկայն եթէ յիշեալ վարդապետը ժա-
մանակ մը այստեղ մնալով շարունակելու ըլլայ
իւր այժմեան ազգասիրական ջանքը և ջերմ
եռանդը : յուսով է որ յունագաւանութեան
դարձող բոլոր Հայերը դարձեալ պիտի մտնեն
ի ծոց Հայաստանեայց կաթողիկէ սուրբ եկե-
ղեցւոյ և քաղաքիս խռովութիւնը կատարելա-
պէս պիտի խաղաղի :

«Քանի մը օր յառաջ, Քիւրտիստանու փո-
խանորդ կեսարացի Վաղար վարդապետն ևս ե-
կաւ ի Տիգրանակերտ, սակայն տակաւին անոր
գալտեան և գործոց քննութեան վրայօր բան
մը չյայտնուեցաւ, որ գրէի ձեզ :

Իբրեւ այսպէս յամենեցունց լքեալ տեսնի
զնա արեւդեան հայոց, առանց իրիք կասկածա-
նաց յարեան եկին առ նա յաւուր միում և
անողորմ հանին զնա ի վանացն : Կնքեցուց
զողջալի զայս պատմութիւն կենաց Վաղարայ
նորին իսկ բանիւր, որ ազգայ իմն եղանակաւ
պատկերացուցանէ զիւր սրտին զմորմոքումն այս-
պէս : «Կարգեալքն ինձ ըստ տարւոյ ի տեառն
Ներսէսէ և Հրատայ ի պէտս դարմանոյ և
հանդերձոյ և ձիոյ՝ յայտնի է : նոյնպէս և ի քո
տեառն յեղբորդեացդ : այլ երբէք և յաւե-
լորդացն ի պէտս տեղւոյդ ծախէր յիմոցն :
Իայց իբրեւալքն իմ յԱղուանից և ի Վրաց և
ի Սիւնեաց և յԱրշարունեաց և որ ի դոցունց
իսկ ի քո տեառն եղբորդեացդ՝ ամենայն
իւրաքանչիւր ուրուր տուրն որոշողութեամբ
մնաց ի տեղւոյն գրով, և զիս հանին մերկ և
թշնամանօք յամ արարելոց իմոց, զոր ի ման-
կութենէ արարեալ էի : Սիւնեաց և Հրատայ
գրեանք ոչ ետուն զին իմ, որք կան այդր ընկե-
ցեալ ի կերակուր ցեցոյ, բայց արդեօք կար-
գացեալ լուսաւորիցին ի դոցանէ բնակեալքդ
ի տեղւոյն, և կամ զայլ լուսաւորեցնէն » :

Եւ ինչպէս աստի սոյնօրինակ կորանօք, սրտաբեկ
յոգի խռովեալ, անցեալ գնաց ի վանացն յԱ-
մրթ քաղաք, ուստի՝ որպէս պարտ է կարծել,
և զբեալ առարեաց զթուղթն իւր ի ձեռն Հա-
մադասպայ Վամիկոնեան առ Վահան՝ մարդպան
Հայոց, որպէս զբող յառաջաբանի թղթոյս ու-
սուցանէ մեզ :

Որպէս երեւի ի նոյն իսկ ի յառաջաբանէն՝ ոչ
ընդ երկար մնաց ի յիշեալ քաղաքի Վարդապետին :
Քանզի ոչ գանդալեցաւ Վահան ընդ հուս առ-
ինքն կոչել զՎաղար իւր սիրելի «որում ոչ օր
գոյ փոխանակ» : Եւ զինն այսր դարձի՝ կարծի

— Աղուամեծար տէր Յոհաննէս Ս. Քուրբ-
ձեանօք, որ հայազգի պատուաւոր վաճառական
մըն է ի Նալեպ, հետեւեալ նամակը յուղար-
կած է մեզ ի հրատարակութիւն :

Հոգեւ, 4 Ապրիլ 1889 :

Յարգոյ խմբագիր-տէր,

Հաւելով տեսնել Վասիլի խմբագիր-տնո-
ւորին անգուստ զայլաբանմբ՝ մեր փետրվարի 21
ամսաթուով գրած իրաւացի բողոքին գէմ, զոր
բարեհաճեր էիք հրատարակելու ձեր բազմա-
գիւն Արշարայ 592 թուոյն մէջ :

Հաւեցանք, կրեմ, Վասիլի համար քանզի
իւր 373 թուով հրատարակած յոգուածը, ո-
րուն մէջ կամայ ակամայ կրկնատուանի իւր յան-
ցանքը, սատակ դատաւարութիւն մըն է իւր
անարժան պատասխանին : զոր յիշեալ լրագրոյն
372 թուոյն մէջ հրատարակեց : Եթէ մենք ցա-
ւեցանք անոր այս գիտար կացութեանը վրայ,
արդեօք իրեն երեսը քիչ մը չկարմրեցաւ :

Վասիլի յանցաւոր եղած ատենը այսպիսի
ամբարտաւանութեամբ կը պատասխանէ նէ, ի-
րաւունք ունենալու ըլլար նէ ինչ պիտի ընէր :
Եւ մեր պատուոյն չձգելով այսպիսի անձի
մը հետ վիճաբանութեան մտնել, լուրթեամբ
և արհամարհանօք կը պատասխանեմք իւր թշա-
մանոցը և իւր ամբարտաւան խօսքերուն :

Արդեւ յարգոյ խմբագիր-տէր, որ այս
նամակ հրատարակէք ձեր պատուական լրագ-
րոյն մէջ, մնամ ողջունիւ սիրոյ և մեծարանաց :

Յոհաննէս Ս. Քուրբձեանօք :

Իզմիրի Լեւոնիստան անուն գաղղիներէն լրագրոյն
մէջ կը կարգաւոր :

«Քանի մը ժամանակ կայ որ ծանուցինք թէ
օգոստոսիս Սուրբաբ բարեհաճեր է տարե-
կան 6000 ֆրանք թողնի մը շնորհելու մատը
մուսաղէ Լիւիլար օրիորդին ցկեանս, որ ինչպէս
յայտնի է դուստրն է դժբաղդ հիւսկատոսին
Իսաղղիւ, զոր սպաննեցին ի Ղէտտա : Ահա
ւասիկ կայսերական այս առատաձեռնութեան
յայտարար ինքնագիր նամակը :

ԱՊՏԻԻԼ-ՄԵՃԻՏ-ԽԱՆ

«Եւ ծախանալի Խոստան Բեքալ Կիսկապալի
Իսաղղիւ յի Ղէտտա :

«Եւ իմար թշուառականներ սպաննեցին արդա-

ինձ, և եթէ հրամայեալ իցէ նմա զօրաւարին
Հայոց զրեւ զպատմութիւնս, յորում մեծաւ
սիրով զքաջարութիւնս և զիմաստութիւնս մար-
դպանին կենդանադրէ :

Օ ամենայն զմանրամասն տեղեկութիւնս զայ-
ստիկ առ Փարսեցին վերաբերեալ, հանեալ
ի թղթոյ նորա առ Վահան տէրն Վամիկոնեց
ուշի մտք ի մի համաժողովեցի՝ ստեպ ստեպ
քննելով և հարցանելով զնորին և զսորենաց-
ւոյն և զթովմայի պատմութիւնս և ըստ կարի
գուն գործեցի զձիւղ նկարագիր կենաց մատ-
նագրիս և ժամանակին, յորում եկաց աս՝ պատ-
կերացուցանել, Չգիտեմ, հասի՞ արդեօք ի յա-
ւաքեղեալն կէտ նպատակի, եթէ ոչ :

Սնայ մեզ տալ աստանօր ընթերցողաց զքա-
նի մի տեղեկութիւնս զթղթոյն :

Եւ յայն 1848 ի ճանապարհորդելն մեր
ընդ Հայաստան՝ եկեալ յերկրպագութիւն կեն-
դանութիւնաբեր լընս սրբոյ լուսաւորչին մե-
րոյ, ծանօթացայ ի վանս սրբոյ Լըմիսանի ընդ
հանդուցեալ իմաստուն և աշխատասէր արքե-
պիսկոպոսին Յովհաննէս Հաճիսթունեան, որոյ
հոգաբարձութե յանձնեալէր բազմահարուստ
մատենագրարան վանից : Սորա աշխատանքը և
մեծաւ ստատարելով Վսեռայ վարժապետի զմեզ
նայնոյ՝ տուն քաջածանօթի մերումն մտտեա-
գրութեան, յամին 1829 զառաջին կարգադրե-
ցաւ ըստ պատշաճին յիշեալ բարգաւառն, յո-
րում մինչ ցայն կէտ ժամանակի խառն ի խուռն
և ընդ փոշուով անկեալ գնէին գրչագիրը ամե-
նայն : Ի սկիս ամի ի քրքրելն սոցա զամենայն
զմատեանս առ ի յօրինել զմանրամասն ցուցակ
գրենոյ՝ ի վերջոյ պատմութեան Վաղարայ գէ-
տիկ վարժապետին Սսեռայ տեսնել զթուղթն
որոյ առ Վահան տէրն Վամիկոնեցի : զոր և

բասէր անձ մը, որ հայր էր ընտանեացի և որը
ու միայնակ թողուցին իւր արեան և իւր սիրոյն
զաւակը : Իցէ թէ ամենակարողն Աստուած
թող տայ իւր Աստուծոյ՝ Ահիտ ծառային, որ
յիշեալ ծաղկահասակ դուտեր երկրորդ հայրը
հատարուի, և Արեւմտեան այս ծաղկը ձմերձե-
ղբարեար ցօղն որ կրնուիրուի իրեն յայնմանէ
որ պատրաստ է իւր իշխանութիւն և իւր կենքը
տալու առ ի բժշկել զյաւիտենական վեցը,
որով վերաւորեցաւ յիշեալ նորահաս աղջկան
սիրտը : Ահա այսպէս է բարեմաղթութիւնը ա-
նարժան ծառային Աստուծոյ, դատաւորին ան-
մեղաց և յանցաւորաց :

ԱՊՏԻԻԼ-ՄԵՃԻՏ-ԽԱՆ

«Սոկրատայի Ղապալ անուն բանասիրական
ամսագրոյն երեք տետրակը, այսինքն Յունկար
Փետրվար և Մարտ ամիսները մէկտեղ ընկա-
լաք : Այս պատուական հանգիսին խմբագիր
նենք են զմեզնացի արժանապատիւ պարոն Վսեռ
Վսեռեանց գիտնական վարժապետը և իւր որ-
դին պատուելի պարոն Օլարմայր ուսումնական
և լեզուագէտ երիտասարդը : Ղապալ, որ
երկու ութածալ թերթերէ բաղկացեալ է,
բաց ի նոր զանազան գիտելիաց և ի պատուա-
կան տեղեկութեանց, կը պարունակէ նաև մեր
նախնի մատենագրաց անտիոյ գրուածներէն
հանուած հին հատուածներ, որ կրնան ազգային
և եկեղեցական պատմութեան նոր նիւթ մատ-
կարարել : Ղապալ ամիսը անգամ մը կը հրա-
տարակուի և տարեկան գինն է 4 1/2 արծաթ,
ըստիւն : այսինքն 4 1/2 քարպոլմանց :

«Հռոմէն կրգրեն թէ սրբազան Պապին կա-
ռավարութիւնը լսելով թէ գեւազանաժողով մը
պիտի ըլլայ ի մէջ մեծ տէրութեանց, կարգա-
դրելու համար Իտալիոյ տէրութեանց ներքին
անկանոն կացութիւնը, շատ խռովք և ահաւ-
դողի մէջ մնացեր է : քանզի տարակոյս չկայ որ,
եթէ գեւազանաժողով մը գումարուելու ըլլայ,
սրբազան Պապին այժմեան աշխարհական իշխա-
նութիւնը իւր ձեռքէն պիտի առնուի, և միայն
եկեղեցական իշխանութիւնը պիտի մնայ իւր
վրայ : Աստի կը հաստատեն թէ Պիոս Իններորդ
կըրպպէս ծանուցեր է մեծ տէրութեանց թէ
այժմէն կըրողքէ ընդդէմ գեւազանաժողովոյն ը-
նելու որոշմանց ի մասին ներքին կարգադրու-
թեանց հռոմէական վիճակաց : Լըյաւելուն թէ

մեծաւ զգուշութեամբ ընդօրինակեալ տարաւ
ընդ իւր ի Քիշնէվ Իսասարաբլոյ : Սիւս օրի-
նակ թղթոյս առեալ էր արքեպիսկոպոսն Յով-
հաննէս, որ և զառաջինն ծանօթս արար ինձ
զայն՝ ընթերցելով յունկա իմ զքանի մի հատ-
ուածս ի նմանէ ի խցիս իւրում : Ի սոյն իսկ
ի ժամանակի այրն արժանապատիւ զիւրեալ ի
խնդիր իմ՝ խոտոցաւ զօրինակ թղթոյն առա-
քել առ իս ի Սոկրատ : զոր և կատարեաց իսկ
անյապաղ : Իարձ արարեալ ի Սոկրատ՝ գտի
ղեաղմահմուտ այրն Վսեռ, առ որում տեսի
նոյնպէս օրինակ մի թղթոյն Վաղարայ լըյապէս
ահա թէ և երկու էին օրինակք, որոց բաղա-
տութեամբ այս մեր տպագիրս արարաւ : սակայն
երկուքն այն ընդօրինակեալ գրով ի միոյ դա-
ղափաքէ, մի համարելի են : Վսեռ իրի և միւր
թիւնք, որոց հանդիպելոց է ընթերցողն ի յո-
լով տեղիս թղթոյս այսօրիկ՝ անընձանելի մնան
մինչև ի յայտ եկեցէն այլ ճշգրտագոյն և
մաքուր օրինակ նորին : Առ ժամս գուն գործեցի
ծանօթութեամբ պարզաբանել զպատմական և
եթ յիշատակութիւնս ի նմին եղեալ՝ առ ի
զիւրահաս առնելոյ զայն թուղթ վանս յորովից,
զայլ թերութիւնս նորին ժամանակին թողլով
լցուցանել և քան զմեզ հմտաւորելից :

Երկրորդ անգամ, զվաւերականութենէ թղթ-
թոյս թուի ինձ, ոչ ոք յերկուսացի : քանզի
զիւրին է քաջածանօթիցն հայ զպարութեան և
մատարի բնեղաց պատմութեան Վաղարայ՝ նմա
միայնոյ սեպհական ոճ և դարձուածք բանից և
ի թղթիս տեսանել : Թող զի այսմ վկայէ և յա-
ւաքեալ թղթոյն գրեալ յանունն բանասիրէ :
Սայլ կայեալ տեղեկութիւնս տացուր ըն-
թերցողաց ի ծանօթաբանութիւնս թղթոյն :

ԱՊՏԻԻԼ ԽԱՆ

